

**MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY PUBLITSISTIK MEROSIDA
TANQID VA JAMIYAT UYG‘ONISHI G‘OYALARI****Abduraxmonova Sarvinoz Toshboy qizi**O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy
kommunikatsiyalar universiteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek ma’rifatchilik va jadidchilik harakatining yetuk namoyandasi Mahmudxo‘ja Behbudiyning publitsistik merosi, xususan, “Tanqid – saralamoqdur” maqolasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda Behbudiyning tanqid haqidagi qarashlari, uning ijtimoiy islohotlardagi o‘rni hamda publitsistik uslubining o‘ziga xos jihatlari yoritiladi. Muallif tanqidni jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin etgani, uni shaxsiy hujumdan farqlab, konstruktiv islohot vositasi darajasiga ko‘targani ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, Behbudiyning publitsistik g‘oyalari bugungi zamonaviy jurnalistika va ma’rifiy hayot uchun ham dolzarb ekani asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudi, jadidchilik, publitsistika, tanqid, milliy uyg‘onish, matbuot, ma’rifatparvarlik.

XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan milliy uyg‘onish harakati jadidchilik nomi bilan tarixga kirgan bo‘lib, bu harakatning yetakchi namoyandalardan biri Mahmudxo‘ja Behbudiidir. U publitsist, dramaturg, jamoat arbobi sifatida xalqni jaholatdan chiqarish, ilm-ma’rifatga yo‘naltirish va jamiyatni isloh qilish g‘oyalarini ilgari surgan. Behbudiyning publitsistik merosi o‘zbek jurnalistikasi tarixida muhim bosqich bo‘lib, unda ijtimoiy tanqid, milliy ong va ma’rifat masalalari yetakchi o‘rin tutadi.

Bugungi kunda ham Behbudiy asarlari o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, tanqid madaniyati, matbuot mas’uliyati va jamiyat taraqqiyoti masalalarida muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mahmudxo‘ja Behbudiy jadidchilik harakatining yetuk vakili sifatida publitsistikani milliy uyg‘onishning eng muhim vositalaridan biri deb bilgan. Uning publitsistik merosi Turkiston jamiyatidagi ijtimoiy, madaniy va ma’naviy muammolarni ochib berishga, xalq ongini uyg‘otishga hamda yangicha tafakkurni shakllantirishga qaratilgan. Behbudiy uchun publitsistika faqat axborot berish vositasi emas, balki jamiyatni isloh qilishga xizmat qiluvchi faol ijtimoiy qurol vazifasini bajargan. Shu bois uning maqolalarida tanqid, ma’rifat va islohot g‘oyalari uzviy bog‘langan holda yoritiladi.

“Tanqid – saralamoqdur” maqolasida Behbudiy tanqid tushunchasiga chuqur va falsafiy yondashadi. U tanqidni oddiy inkor yoki ayblash emas, balki jamiyat hayotidagi hodisalarni saralash, foydali va zararli tomonlarini aniqlash jarayoni sifatida talqin etadi. Muallif tanqidni sarroflarning tangani, savdogarlarning matoni saralashiga qiyoslab, muharrir va publitsist zimmasiga katta mas’uliyat yuklaydi. Uning fikricha, matbuot vakili jamiyatdagi kamchiliklarni aniqlabgina qolmasdan, ularni tuzatishga undovchi yo‘l-yo‘riqlarni ham ko‘rsatishi lozim.

Behbudiy tanqid va shaxsiy hujum o‘rtasidagi farqni aniq belgilab beradi. Agar tanqid shaxsiyatga tegmasa, u jamiyat uchun foydali bo‘ladi, ammo shaxsga qaratilgan tanqid nafrat va adovatni kuchaytiradi. Shu jihatdan muallif tanqidni axloqiy va ma’naviy mezonlar asosida amalga oshirish zarurligini ta’kidlaydi. U yangi maktablar, muallimlar, darsliklar va matbuot nashrlarini tanqid qilishni zarur deb hisoblaydi, chunki tanqidsiz muhitda rivojlanish bo‘lishi mumkin emas.

Maqolada jamiyatning tanqidga munosabati ham chuqur tahlil qilinadi. Behbudiy Turkiston jamiyatida tanqidni qabul qilish madaniyati hali shakllanmaganini ochiq tan oladi. Uning fikricha, odamlar tanqidni foydali maslahat emas, balki shaxsiy haqorat sifatida qabul qiladilar. Muallif bu holatni jamiyatning yangi islohot yo‘liga endigina qadam qo‘yayotgani, fikriy yetuklik hali to‘liq shakllanmaganligi bilan izohlaydi. Ayniqsa, “xotir qolmasin” degan qarash Behbudiy nazarida jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to‘sqinlik qiluvchi illat sifatida baholanadi.

Behbudiy matbuot hech qachon kimningdir xotirini o‘ylab haqiqatdan voz kechmasligi kerakligini qat’iy ta’kidlaydi. U islohot har doim muayyan ijtimoiy qatlamlarning noroziligiga sabab bo‘lishini misollar orqali ko‘rsatadi. Masalan, ta’lim tizimidagi islohotlar ulamolarning, savdo va iqtisodiy o‘zgarishlar boylarning, madaniy islohotlar esa keng xalq ommasining noroziligini keltirib chiqarishi mumkin. Ammo muallif nazarida bu noroziliklar jamiyat taraqqiyotining muqarrar bosqichidir.

Maqolada Muhammad Sayid Afandining Turkiston maktablari haqidagi tanqidiy chiqishlari misol tariqasida keltiriladi. Behbudiy bu tanqidlarga javoban berilgan asossiz e’tirozlarni tanqid qilib, tanqidga mantiqiy va dalillarga asoslangan javob berish zarurligini uqtiradi. Ushbu misol orqali muallif jamiyatda bahs-munozara madaniyatini shakllantirish, tanqidni xolisona qabul qilish muhimligini ko‘rsatadi.

Behbudiyning publitsistik uslubi soddaligi, ravonligi va xalqchilligi bilan ajralib turadi. U murakkab ijtimoiy va ma’naviy masalalarni oddiy va tushunarli til orqali ifodalaydi. Maqolada real hayotdan olingan misollar, taqqoslashlar va mantiqiy xulosalar keng qo‘llanilgan bo‘lib, bu muallif fikrining ishonarliligini oshiradi. Tanqidiy ruh Behbudiy asarlarida inkor

vositasi sifatida emas, balki jamiyatni isloh qilishga qaratilgan ijobiy kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, "Tanqid – saralamoqdur" maqolasi Behbudiyning publitsistik qarashlari, ma'rifatparvarlik ruhiyati va ijtimoiy mas'uliyatini yaqqol namoyon etadi. Ushbu asar orqali muallif tanqidni jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida ko'rsatib, xalqni fikrlashga, bahslashishga va o'z ustida ishlashga da'vat etadi. Bu g'oyalar bugungi zamonaviy o'zbek jamiyati va jurnalistikasi uchun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Mahmudxo'ja Behbudiyy o'zbek milliy uyg'onish davrining yorqin namoyandasi sifatida publitsistik ijodi orqali jamiyat taraqqiyoti va ma'rifatparvarlik g'oyalarini ilgari surgan. Uning publitsistik merosi faqat o'z davrida emas, balki bugungi kunimizda ham dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, yosh avlodning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, milliy ong va vatanparvarlik ruhini shakllantirishda muhim manba hisoblanadi.

Behbudiyning "Tanqid – saralamoqdur" maqolasi orqali u tanqidning mohiyatini va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni haqida aniq va lo'nda tushuntiradi. Tanqidni shaxsiy hujum bilan aralashtirmaslik, uni xolis va konstruktiv shaklda amalga oshirish zarurligi, shuningdek, tanqidni jamiyatni yaxshilashga xizmat qiluvchi vosita sifatida qabul qilish muhimligi maqolada o'z aksini topadi. Behbudiyy jamiyatdagi eski qarashlar, "xotir qolmasin" illati va tanqidga chidamlilik yetishmasligini tanqid qilgan holda, ushbu illatlar jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, u yangi usul maktablari, darsliklar, matbuot nashrlari va boshqa ijtimoiy institutlarni tanqid qilish orqali ularni isloh qilish va taraqqiyot yo'lida yaxshilash zarurligini ta'kidlaydi.

Muallifning publitsistik uslubi sodda, xalqchil va mantiqan izchil bo'lib, u murakkab ijtimoiy masalalarni oddiy misollar orqali tushuntiradi. Bu esa uning fikrlarini keng auditoriyaga yetkazish imkonini beradi va tanqidni jamiyatda ijobiy o'zgarishlar yuzaga keltiruvchi vosita sifatida qabul qilishni rag'batlantiradi. Behbudiy tanqidni nafaqat xatoliklarni ko'rsatish, balki ularni tuzatish va jamiyatni rivojlantirish vositasi sifatida talqin etganligi uning ma'rifatparvarlik ruhiyatining yorqin ifodasidir.

Bugungi kunda ham Behbudiyning publitsistik merosi zamonaviy o'zbek jurnalistikasi va ijtimoiy hayotida muhim ahamiyatga ega. Uning maqolalari yoshlarda tanqidiy fikrlash, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish va ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatishda bebaho manba sifatida xizmat qiladi. Shu tariqa, Mahmudxo'ja Behbudiy o'z ijodi orqali xalqni uyg'otishga, ilm-fan va taraqqiyot sari yetaklashga butun umrini bag'ishlagan ulug' ma'rifatparvardir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Behbudiyning publitsistik asarlari nafaqat o'z davri, balki zamonaviy O'zbekiston uchun ham katta ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. U tanqid va matbuotning ijtimoiy funksiyalarini mukammal anglagan holda, milliy uyg'onish va jamiyatni rivojlantirish yo'lida chuqur iz qoldirgan. Shu sababli uning ijodi bugungi kunda ham ilmiy tadqiqotlar, jurnalistika va ta'lim sohalarida asosiy manba sifatida keng qo'llanilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Behbudiy M. Tanqid – saralamoqdur. – “Oyna” jurnali, 1914 yil, 32-son.
2. Behbudiy M. Padarkush. – Samarqand, 1909.
3. Behbudiy M. Risolyai asbobi savod. – Samarqand, 1911.
4. Qosimov B. *Jadidchilik harakati va o'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: Fan, 2005.

5. Karimov N. *O'zbek publitsistikasi tarixi*. – Toshkent: Sharq, 2012.
6. Mirzayeva N. *Mediamakonda bolalar uchun samarali kontent yaratish tamoyillari* // Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2024.
7. Sobirov A. *O'zbek ma'rifatchiligi va milliy uyg'onish davri*. – Toshkent: Ma'rifat, 2010.
8. Tursunov D. *Jadid adabiyoti va ijtimoiy islohotlar*. – Toshkent: Yangi Asr, 2018.

